

УДК 340.1

А. С. Заєць
здобувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВА ПРОПАГАНДА ЯК ФОРМА ВИХОВАННЯ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Правове виховання в різних свої формах виступає системою заходів, спрямованих на інтеграцію у свідомість людей політико-правових ідей, норм, принципів, які представляють цінності світової та національної правової культури.

Однією з основних форм правового виховання є правова пропаганда, яка поширює певні правові ідеї та законодавство серед значної кількості населення, при цьому враховуючи обмежені та особливі завдання, дає чіткі знання з найбільш проблемних та актуальних питань як законодавства, так і права в цілому, детально роз'яснюючи його, таким чином забезпечуючи належний розвиток законності та розвитку права.

Система заходів, спрямованих на формування політико-правових ідей, норм, принципів, що представляють цінності світової та національної політичної культури, виступає як правове виховання, змістом якого є залучення людей до знань про державу і право, політичні процеси, формування стійкої орієнтації на законслухняну поведінку. Метою правового виховання є «...створення спеціального інструментарію з донесення до розуму та почуттів кожної людини правових цінностей» [9, с. 30]. Традиційними засобами правового виховання є правове навчання, правова пропаганда і юридична практика, яка не втратили на сучасному етапі свого виховного значення, і тому необхідно активно використовувати їх у повсякденній діяльності [10, с. 110].

Правове виховання є особливою формою діяльності держави, її органів і посадових осіб, громадських об'єднань і трудових колективів, спрямованої на формування у свідомості людей поваги до права, позитивних знань, поглядів, поведінкових орієнтацій, установок, навичок і звичок, що забезпечують правомірну поведінку, активну життєву позицію під час виконання і використання юридичних норм» [8, с. 553].

Між формами правового виховання існує системно-структурний стійкий взаємозв'язок, оскільки з огляду на різноманіття проявів правового нігілізму та їх діалектичну зумовленість використання однієї з форм правового виховання в подоланні конкретної форми нігілізму в змозі визначити результат впливу цієї форми правового виховання на інші форми правового нігілізму.

Невід'ємною властивістю системи правового виховання є єдність і взаємодоповнюваність її елементів, а отже, можна припустити, що всі найбільш поширені і визнані форми правового вихо-

вання, як і відповідні їм методи і засоби, в процесі правовиховної діяльності отримують комплексне застосування. Однак використання такого підходу, за якого форми правового виховання поділені на універсальні і сингулярні, дозволяє забезпечити позитивну динаміку в боротьбі з правовим нігілізмом, особливо тоді, коли надання якійсь формі правового виховання сингулярного значення продиктовано тимчасовими, просторовими й іншими «координатами» правового нігілізму, що характеризують проблемні області боротьби з ним.

Правове інформування вимагає особливо детального розгляду, оскільки має безпосередній стосунок до всіх існуючих форм правового виховання. Особливої уваги потребує правова пропаганда як специфічна форма правового виховання, яка більшою мірою, ніж всі інші, пов'язана із цілями і завданнями правової політики держави і має ідейний характер. Правова пропаганда здійснюється через численні канали правовиховного впливу на правосвідомість і правову поведінку виховуваних, у тому числі лекції і конкурси знавців права, статті в пресі на правові теми і т.д.

Правова пропаганда є одним із видів пропаганди взагалі поряд із політичною, моральною, економічною й іншими її видами. Власне термін «пропаганда», як прийнято вважати, походить від латинського «*propagare*» – поширювати. Саме поняття «пропаганда» походить від назви католицької організації *Congregatio de Propaganda Fide* (Конгрегація поширення віри), створеної папою Григорієм XV у 1622 році, завданням якої було поширення віри за допомогою місіонерської діяльності [4, с. 320].

У цілому сенс слова «пропаганда» здається повністю зрозумілим, проте довгий час ведеться суперечка не тільки про зміст даного поняття, його значення, а й про час виникнення пропаганди в людському суспільстві. Так, американський соціолог Ч. Сімман вважає, що пропаганда – явище вічне, вона виникає в людському суспільстві відразу, як тільки люди починають користуватися промовою в спілкуванні один з одним [3, с. 12].

Варто відзначити, що соціологи Р. Арон і Д. Белл виходять з інших передумов і виникнення пропаганди як способу поширення ідеології в суспільстві пов'язують із занепадом релігійної віри, який настав, на їхню думку, в країнах Західної Європи в XVIII–XIX ст., а також із формуванням класу «інтелектуалів», які взяли на себе обов'язок розробки соціальних поглядів [2, с. 396].

Поступово почав заперечуватись зв'язок пропаганди з політичною ідеологією, оскільки вона вважалась заміною релігійній вірі.

Сучасна правова пропаганда, будучи частиною пропаганди в цивілізованому суспільстві, вельми істотно відрізняється не тільки від стародавньої, але і від усіх попередніх її типів і за змістом, і за коштами, і за методами впливу, при цьому зміст правової пропаганди має вирішальне значення в цій відмінності, оскільки він є головним, визначальним елементом у структурі всього процесу правової пропаганди. Так, сучасна правова пропаганда в правовій державі змістовно повинна будуватись на істинно наукових правових ідеях, правових теоріях. При цьому повинні використовуватись науково обґрунтовані засоби і методи пропагандистського впливу на виховуваних, їх правосвідомість і поведінку.

Від того, наскільки досконалі використовувані засоби і методи правової пропаганди і наскільки вміло вони використовуються, в чималому ступені залежить ефективність всієї роботи.

Тривала історія правопропагандистської діяльності виробила багатий арсенал її засобів і методів. Сучасні засоби правової пропаганди – різноманітні. Так, наприклад, набув широкого поширення новітній спосіб правової пропаганди – віртуальний.

За способами поширення правових знань та формування правових переконань в осіб, які виховують, найбільш вірно буде виділити три види: усні, друковані та віртуальні. Кожен із вищезазначених видів має свої переваги і недоліки.

Так, усні засоби правової пропаганди в залежності від характеру спілкування суб'єктів і об'єктів правового виховання діляться на живе спілкування з безпосереднім контактом із вихованцями і за допомогою технічних засобів, тобто опосередковані. Потрібно розуміти, що правова пропаганда – це завжди трансляція ідей (державно-правових), позначення головних орієнтирів не тільки в правовій площині, а й у всіх сферах суспільного життя, і програмування на отримання певних загальних мотиваційних знань.

Правова пропаганда не виключає вольовий елемент її сприйняття на особистісному рівні, проте будь-яка пропаганда ставить своїм завданням цілеспрямований вплив на свідомість громадян. Разом із тим необхідність у правовій пропаганді виникає з реальних потреб громадян у правовій інформації.

Антитезою правової пропаганди можна визначити пропаганду правової антикультури, яка в нашій країні існує не тільки у відкритому, але і в прихованому вигляді. У масі демонстрованих кінофільмів, серіалів, у відеопродукції, детективній літературі прямо пропагується культ жорстокості, підлості, аморальності.

Так, зокрема, Ф.А. Гайєк вбачав головну причину протистояння позитивістів і прихильників природно-правової концепції у відношенні до цінностей, які не є власне правовими, але в той же час, із точки зору природного права, є такими, порушення яких призводить до втрати правом його конститутивних ознак, «право стає неправим» [13, с. 94].

На жаль, діяльність держави у сфері боротьби з правовою антикультурою здійснюється спонтанно, епізодично, без належної координації та узгодження. У цілому діяльність держави й осіб, які здійснюють правове інформування населення, повинна мати об'єктивний характер. Насправді ж сучасна державна офіційна правова пропаганда «...в тій чи іншій мірі містить елементи правової демагогії, навмисно приписуючи до чинного законодавства, правової політики держави такі якості і властивості, якими вони насправді не володіють» [11, с. 197].

До числа основних форм такої правової демагогії деякі вчені відносять пропозицію прийняти в «інтересах всього народу» новий закон, який у дійсності відповідає інтересам вузького кола осіб, лише якогось одного соціального прошарку суспільства; пропаганду обґрунтованості та необхідності реалізації закону, іншого нормативно-правового акта, який грубо порушив конституційні права і свободи громадян та інших осіб; надмірне, одностороннє вихваляння прав і свобод людини за повної відсутності вказівки на нерозривний зв'язок їх із правовими обов'язками; виправдання законодавчих та інших розпоряджень, що встановлюють надзвичайні заходи, викликані особливими, насправді не існуючими обставинами; обіцянку правових та інших соціально корисних результатів, які ніби неминуче будуть отримані після прийняття відповідного закону, але які закон реально забезпечити не може [12, с. 196].

Відомий французький філософ, правознавець Ш.Л. Монтеск'є свого часу писав: «Законодавчі таблиці служать зразком точності: діти вчили їх напам'ять ... Склад законів повинен бути простим. Прямі вираження завжди доступніше розуміння, ніж вишукані ... Істотна умова – щоб слова закону викликали у всіх людей одні і ті ж поняття ... Закони не повинні вдаватися в тонкощі; вони призначаються для людей посередніх і містять у собі не мистецтво логіки, а здорові поняття простого батька сімейства» [7, с. 125].

Враховуючи той факт, що однією з найбільших проблем розвитку нашої держави на даний час є проблема корупції, варто відзначити, що саме правова пропаганда виступає однією з найбільш ефективних форм боротьби з корупцією. Правова пропаганда, націлена на формування в суспільстві нетерпимості до корупційного поведінки, перетворюється в антикорупційну пропаганду. Саме

правова пропаганда є основною формою правового виховання, що сприяє підвищенню правової культури осіб, які заміщають посади в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Особливе місце в сучасній правовій пропаганді займає «приклад» як один із найбільш ефективних методів правового виховання: позитивний приклад законослухняної поведінки як реалізації прав і свобод громадян узгоджується із законодавчо встановленими вимогами та попереджає про загрози можливого настання несприятливих наслідків у вигляді застосування заходів державного примусу. Можна внутрішньо не погоджуватись з якимось положенням закону, але при цьому виконувати його, вважаючи, що поки закон діє, його необхідно дотримуватись. Негативне ставлення до виконання закону не завжди є наслідком такого ж усвідомлення самого закону [6, с. 441].

Складну будову механізму правового виховання і варіативність форм його здійснення виправдовує застосування цілого набору методів, у тому числі переконання, примусу, заохочення і прикладу. Однак традиційним є виділення двох основних методів правового виховання: переконання і примусу. В основі сучасного правовиховного процесу покладено дві групи методів виховного впливу: метод прямого впливу, результатом якого є формування правової психології, правових установок, активної громадянської позиції особистості, груп, колективів, і метод опосередкованого впливу, що здійснюється за допомогою засобів масової інформації, через механізми громадської думки.

Під час планування правовиховного процесу важливо знати і враховувати, чи підбираються методи, сумісні з тими чи іншими формами і засобами правового виховання. Так, правова пропаганда не сприймає метод примусу, він не може бути провідним (основним) у правовому навчанні. Примус до правового виховання з використанням силових методів і способів містить у собі серйозну загрозу – зворотний ефект, за якого необхідність правового виховання, як чогось, насадженого владою, заперечується. Як справедливо було зазначено італійським правознавцем Ч. Беккарія, «...сумнівний метод наказів не прийнятний для виховання. Цим досягається лише удаваний і короткочасний результат» [5, с. 154].

Надзвичайно важливо переконати громадян у тому, що право являє собою найбільшу цінність, відповідальність за дбайливе ставлення до якого лежить на кожному, в тому, що велика частина їх проблем може бути вирішена не інакше, як правовим шляхом, і нехай і незначний, проте відступ від права завдає непоправної шкоди.

Варто відмітити також відмінність правової пропаганди від правового інформування, яка полягає в тому, що останній здійснюється без мети

сформувати в громадян певне ставлення до тих чи інших питань права або їх вирішення.

Правова пропаганда, окрім цілеспрямованого характеру, повинна також, у залежності від ситуації, бути більш гнучкою, варіативною, що дозволило б забезпечити її адекватне сприйняття громадянами і довготривалість ефекту, а також підтримку живого взаємозв'язку з індивідом, що розглядаються не в якості пасивного об'єкта пропаганди, а її активного учасника.

У даний час розвиток засобів масової інформації надає громадянам можливість брати участь у громадському обговоренні законопроектів, що розглядається в якості самостійної форми правового виховання в протидії різним проявам правового нігілізму у сфері законотворчості.

Дуже важливого значення на даному етапі розвитку нашої держави також набуває співпраця правоохоронних органів із населенням, що має різні форми та, безсумнівно, сприяє ефективності правової пропаганди. Відмітимо частину 3 статті 89 Закону України «Про Національну поліцію», яка передбачає, що поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності [1].

«Історичний досвід переконує, що право не може ефективно функціонувати без згоди з боку тих, хто йому підкорюється» [14, с. 98].

Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що правосвідомість потребує систематичного раціонального формування, стимулювання, позитивного соціального розвитку. Саме правове виховання в різних своїх формах виступає системою заходів, спрямованих на інтеграцію у свідомість людей політико-правових ідей, норм, принципів, які представляють цінності світової та національної правової культури.

Література

1. Закон України «Про Національну поліцію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1480279308777728>.
2. Bell D. The End of ideology / D.Bell. N.Y., 1967.
3. Siepmann C. The Nature of Propaganda / Siepmann N.Y., 1969.
4. Аверьянов Ю.И. и др. Политология : Энциклопедический словарь. – М. : Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. – 431 с.
5. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – М. : ИНФРА-М. 2004. – 184 с.
6. Иеринг Р. Борьба за право. Предисловие / Р. Иеринг // Антология мировой правовой мысли в 5 т. – Т. 3: Европа. Америка: XVIII–XX вв. – М., 1999. – С. 441–449.
7. Монтескьё Ш. О духе законов. О способе составления законов / Ш. Монтескьё // Антология мировой правовой мысли в 5 т. – Т. 3: Европа. Америка: XVIII–XX вв. – М., 1999. – С. 125–126.
8. Пиголкина А.С. Теория государства и права / А.С. Приголкина. – М. : Городец, 2006. – 613 с.

9. Рибалка Л.В. Вплив змі на політико-правову культуру суспільства / Л.В. Рибалка // «Законодавство України у світлі сучасних активних реформаційних процесів»: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 21-22 листопада 2014 р. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2014. – 132 с.

10. Скуріхін С.М. Правове виховання військовослужбовців / С.М. Скуріхін // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип. 21. – С. 105–110.

11. Столяренко А.М. Юридическая педагогика. Курс лекцій. – М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство «ЭКМОС», 2000. – 496 с.

12. Сырых В.М. Социология правовой информированности населения / В.М. Сырых // Социология. – М., 2004.

13. Хайек Ф.А. Право, законодательство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: в 3-х т. / Ф.А. Хайек ; пер. з англ. – К. : Сфера, 1999. – Т. I : Правила та порядок. – 196 с.

14. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків : Право, 2011. – 584 с.

Анотація

Заець А. С. Правова пропаганда як форма виховання в правовій державі. – Стаття.

У статті розкривається поняття правової пропаганди як форми правового виховання. Проводиться дослідження

різних позицій вчених щодо визначення форм правового виховання. Дається коротка характеристика різних видів пропаганди.

Ключові слова: правове виховання, форми правового виховання, правове навчання, самовиховання, правова пропаганда, юридична практика.

Аннотация

Заець А. С. Правовая пропаганда как форма воспитания в правовом государстве. – Статья.

В статье раскрывается понятие правовой пропаганды как формы правового воспитания. Проводится исследование разных позиций ученых по вопросу определения форм правового воспитания. Дается краткая характеристика разных видов правовой пропаганды.

Ключевые слова: правовое воспитание, формы правового воспитания, средства правового воспитания, правовое обучение, самовоспитание, правовая пропаганда, юридическая практика.

Summary

Zayets A. S. Legal propaganda as a form of education in the state of law. – Article.

The article deals with the concept of a legal propaganda as form of legal education. Various opinions of scholars regarding definition of the forms of legal education are reviewed. Each form of legal propaganda is described in brief.

Key words: legal education, forms of legal education, means of legal education, legal training, self-education, legal propaganda, legal practice.